

ПОМІРКОВАНІСТЬ У ВИКОРИСТАННІ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЯК ОДИН ІЗ ПРИНЦИПІВ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

PRUDENT USE OF DIGITAL TOOLS AS A GUIDING PRINCIPLE IN MODERN LEGAL ACTIVITY

Дудченко В.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри загальної теорії права та держави
Національний університет «Одеська юридична академія»

Манько Д.Г., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет

У статті досліджується принцип «поміркovanість у використанні цифрових інструментів» як новітній етико-правовий орієнтир, що визначає рамки і правила впровадження цифрових технологій у юридичну діяльність. Обґрунтовано, що цей принцип має стати складовою системи основних засад правотворчої, правозастосовної, правореалізаційної та правоінтерпретаційної діяльності в умовах цифрової трансформації суспільства. Підкреслюється необхідність дотримання балансу між використанням цифрових технологій (зокрема на базі ШІ, блокчейну, алгоритмічного аналізу) та людським виміром практичної юридичної діяльності.

Зазначений принцип передбачає виважене, цілеспрямоване й етично обґрунтоване використання цифрових технологій у правовій сфері з урахуванням балансу між ефективністю правового регулювання та роллю людини – і як творця, і як адресата, і як суб'єкта застосування правових приписів. По суті, він означає, що впровадження цифрових технологій у сферу юридичної діяльності має здійснюватися не як самоціль, а з дотриманням етичних стандартів, законодавства і ціннісних орієнтирів.

Висвітлено значення принципу для збереження ціннісного характеру права, його гуманістичної спрямованості та дотримання етичних стандартів у професійній юридичній практиці. Цей принцип виступає своєрідною «базою стримування», яка буде обмежувати надмірну технологізацію правової сфери, забезпечуючи розуміння меж доцільності використання цифрових інструментів у вирішенні складних правових ситуацій, не допускаючи надмірних спрощень чи навіть деградації мистецтва юридичної діяльності, звуження її до суто технічних операцій запрограмованих алгоритмів.

Обґрунтовано, що морально-етичні основи юридичної діяльності виступають сукупністю норм, професійних принципів і ціннісних орієнтирів, які визначають гідну, сумлінну, справедливу та доброчесну поведінку юриста в процесі здійснення ним своїх функцій.

Зроблено висновок про актуальність нормативного закріплення принципу поміркovanості як запобіжника надмірної технократизації правового регулювання.

Ключові слова: мораль, право, правова етика, принцип «поміркovanість у використанні цифрових інструментів», принципи права, принципи юридичної діяльності, цифрові інструменти, юридична діяльність.

The article explores the «Prudent Use of Digital Tools» as a Guiding Principle in Modern Legal Activity as a novel ethical and legal benchmark defining the boundaries and rules for the integration of digital technologies into legal practice. It is argued that this principle should be embedded into the fundamental system of principles governing law-making, law enforcement, legal implementation, and interpretation in the context of digital transformation. The paper highlights the necessity of maintaining a balance between the use of digital technologies (particularly those based on AI, blockchain, and algorithmic analysis) and the human dimension of legal practice.

The principle presupposes a deliberate, goal-oriented, and ethically justified use of digital technologies in the legal domain, taking into account the balance between regulatory efficiency and the role of the human being – as creator, addressee, and subject of legal norms. In essence, it calls for digital integration not as an end in itself, but one aligned with ethical standards, legal boundaries, and value-based considerations.

The article emphasizes the significance of this principle for preserving the value-based and humanistic nature of law and for upholding ethical standards in professional legal practice. This principle serves as a safeguard against excessive technologization of the legal sphere by setting meaningful boundaries for the appropriateness of digital tools in addressing complex legal issues, preventing oversimplifications and the reduction of legal craftsmanship to mere technical operations performed by pre-programmed algorithms.

It is substantiated that the moral and ethical foundations of legal activity consist of a system of norms, professional principles, and value orientations that guide lawyers in acting with dignity, integrity, fairness, and responsibility. The article concludes with a call for the formal codification of the principle of prudence as a safeguard against the technocratization of legal regulation.

Key words: morality, law, legal ethics, principle of prudent use of digital tools, legal principles, principles of legal activity, digital tools, legal activity.

Вступ. Здійснення якісної юридичної діяльності вбагається обов'язковою умовою забезпечення стабільності втілення у життя та захисту прав і свобод індивідів, ефективності правового регулювання та належного рівня правозастосування. Широкий вплив на правову сферу інформаційно-комунікаційних технологій і цифрових інструментів, який відбувається наразі, має бути переосмисленим з позицій загальнотеоретичної юриспруденції. Система принципів юридичної діяльності, безумовно, є одним із засадничих напрямів загальнотеоретичної юриспруденції, що підкреслює актуальність обраної теми дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити природу та визначити місце принципу «поміркovanість у використанні цифрових інструментів» в системі загальних принципів юридичної діяльності.

Результати дослідження. Досягнення цілей юридичної діяльності багато в чому залежить від рівня професійної поведінки правника. Саме під впливом його конкретних дій, рівня правової обізнаності, віри у право не лише формуються первинні умови легітимності, але й забезпечується ефективність правового регулювання у суспільстві.

Ґрунтуючись на загальнолюдських цінностях, положеннях професійної етики, внутрішніх переконаннях, особливостях менталітету та правової культури, морально-етичні основи юридичної діяльності виступають сукупністю правил, професійних принципів і ціннісних орієнтирів, які визначають гідну, сумлінну, справедливу та доброчесну поведінку юриста в процесі здійснення ним своїх функцій.

В. С. Бліхар слушно обґрунтовує: «...професійна етика юриста є тим видом прикладної етики, який засно-

ваний на взаємозв'язку та взаємозумовленості правових та морально-етичних принципів, норм, правової та моральної свідомості, будучи одночасно специфічним проявом моралі. Вона включає в себе всю сукупність тих конкретних морально-етичних принципів та настанов, що застосовуються у правохоронній та правозастосовній діяльності юриста» [9, с. 4].

Відтак зазначені морально-етичні основи слугують не лише нормативним орієнтиром, а й ціннісною платформою, яка спрямовує юридичну діяльність в обрії «мистецтва добра і справедливості».

А. Романова слушно зазначає, що «...морально-етичні норми в юриспруденції знайшли відображення у відповідних Кодексах, Інструкціях, Правилах поведінки тощо, які спрямовані на забезпечення принципу людиноцентризму і сприяють становленню і розвитку морально зрілого фахівця з високими ціннісними орієнтирами у сфері реалізації професійних обов'язків та міжлюдській комунікації. Дотримання морально-етичних норм в юриспруденції є запорукою збереження стабільних професійних взаємовідносин у колективі правників і сприяє підтриманню позитивного іміджу правничої професії» [10, с. 206].

Водночас слід враховувати зростання значення міжнародних актів (приміром, Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства), які формують етичну культуру глобального юридичного співтовариства. Відповідно – етичні засади мають бути інтегровані з вимогами прав людини, верховенства права та демократичного управління.

Подібні процеси вказують на те, що «міжнародне право і національні правові системи стають тісно взаємопов'язаними елементами єдиної різноманітної, об'єктом регулювання якої є вся людська цивілізація. З іншого боку, вироблення єдиних та взаємозгоджених механізмів реалізації та захисту прав і свобод людини на рівні національних правових систем, що має сприяти виявленню та реалізації найуспішніших правових інститутів у всьому світі з точки зору їх оптимальної користі для регулювання суспільних відносин» [4, с. 41–42].

Сучасні виміри юридичної діяльності охоплюють низку глибоких і багатоаспектних проблем, що стосуються як змісту професійної правничої етики, так і її ролі у трансформаційних процесах, які відбуваються у правовій системі та суспільстві.

Певною мірою розвиваючи зазначені положення, О. П. Письменна обґрунтовує: «...сьогодні правила морально-етичної поведінки є складовими професійної культури юриста як в Україні, так і в Європі, вони є основними дороговказами до юридичної професії, в Україні утворювались під впливом вже сформованої практики з Європи» [7, с. 32].

Сучасний правник має усвідомлювати не лише формально-технічний, а й ціннісний вимір своєї професійної діяльності. І тут мова йде не лише про дотримання норм професійної поведінки, а й про служіння праву, пріоритетності захисту прав людини, справедливості та законності.

Як вбачається з наведених положень, морально-етичні основи розглядаються як широка категорія, що поєднує певні складові компоненти, ключовим із яких є принципи (засади).

Слід погодитися з А. А. Фурманом, який стверджує: «...морально-етичні цінності (норми, принципи, ідеали, уявлення про добро, справедливість, відповідальність, почуття дружби, любові тощо), що виникають та існують у суспільстві, сприймаються свідомістю людини, кристалізуючись у ціннісні орієнтації, переконання, соціально-психологічні настановлення і реалізуються у вчинках, стратегіях поведінки та у процесі її життєвого шляху як особистості» [13, с. 94].

Розмірковуючи про природу основних принципів практичної юридичної діяльності, С. Д. Гусарев зауважує, що «...можна зробити припущення стосовно важливості або виключної ролі правових принципів у сфері здійснення професійної діяльності юристів. Проте правові прин-

ципи визначають не лише основи юридичної практичної діяльності, а й основу процесів правоутворення, правозастосування, правового виховання, мислення, правового розвитку та функціонування правової системи. Таким чином, можна констатувати, що правові принципи мають властивість формуватися та існувати у площині правових реалій, визначаючи найголовніші положення окремих елементів правової системи, в тому числі й стосовно сфери здійснення юридичної практичної діяльності ... таким чином складається і відповідне співвідношення принципів права та принципів юридичної практичної діяльності, між якими існує кореляція, взаємозв'язок» [2, с. 26–27].

Відтак враховуючи морально-етичні засади та загальні принципи права, можна дійти висновку, що до сукупності фундаментальних принципів здійснення юридичної діяльності, в яких відображається магістральний напрям її соціального призначення, доцільно відносити: справедливість, об'єктивність, незалежність, сумлінність, неупередженість, професійну відповідальність і пріоритетність дотримання прав людини, верховенство права та законність. Поряд із цим, цілком зрозуміло, що кожна окрема правнича спеціалізація (адвокатська, прокурорська, суддівська та ін.) генерує та зумовлює особливі принципи, притаманні специфіці такої діяльності, отримуючи їх нормативне закріплення у відповідних законах.

На нашу думку, саме справедливість є дійсно ключовим принципом, реалізація якого забезпечує належний рівень фактичного сприйняття суспільством дії права. З цього приводу обґрунтовується: «...доповнення формальних вимог справедливості морально-етичними цінностями називається легітимацією. Теорією легітимації є правова етика, отже легітимація спирається на допозитивні і надпозитивні основи. Легітимувати що-небудь – означає обґрунтувати й не тільки з точки зору як воно є (легальне, позитивне право), але і яким йому належить бути (легітимне право)» [3, с. 90]. І далі: «...справедливість утворює справжній “логос” права і є специфічним духовним елементом правової реальності. Відсутність у праві цього компонента призводить до духовного незрілих інститутів, які тримаються грубою силою» [5, с. 49].

Правник є не лише спеціалістом, а й носієм морального авторитету, який через свою професійну поведінку має забезпечувати захист і належне втілення у життя прав індивідів, запобігати зловживанню правом, підтримувати баланс між приватними та публічними інтересами, фактично виступаючи ланкою гармонійного поєднання інтересів суспільства, вимог права та критеріїв справедливості.

І якщо алгоритми реакції на сукупність традиційних відносин є певною мірою сталими – підкреслимо, не «статичними», а такими, що склалися але продовжують оновлюватися відповідно до змін потреб соціуму – то реагування на вплив новітніх, «нетрадиційних» відносин потребує додаткового аналізу й осмислення. Мова йде, перш за все, про тотальну цифрову трансформацію, що охопила майже всі сфери суспільного життя.

З цього приводу науковці констатують: «...глобалізація, інформатизація суспільства, цифрова трансформація, розрив у володінні технологіями – це глобальні і багатолітні тренди, з якими зіштовхнулася абсолютна більшість країн в останні десятиліття. Цифровізація наклала значний відбиток на суспільні відносини, зокрема, господарські, забезпечивши появу нових електронних ресурсів серед яких такі, як цифрові платформи, чат-боти, самонавчальні програми штучного інтелекту, технології Інтернету речей та багато інших; та нові види послуг, щоб скористатися якими державі першочергово необхідно забезпечити достатній рівень цифрової грамотності населення» [1, с. 5].

Слід погодитися з твердженням, що «цифрові технології сильно змінюють матеріальний і соціальний контекст нашого життя, призводять до зміни наших поведінкових норм і уявлень про етичну і неетичну поведінку в конкретних життєвих ситуаціях» [6, с. 3].

Не виникає сумнівів, що означені процеси мають суттєвий вплив і на організацію юридичної діяльності, зумов-

люючи необхідність розроблення додаткових засад, які б забезпечували належне вирішення тих викликів, що формує цифровізація у правовій сфері.

Сьогодні для правників вже стало нормою користуватися юридичними чат-ботами, електронними базами даних та іншими програмними продуктами. Певні держави створюють навіть міністерства (приміром, в Україні – Міністерство цифрової трансформації), основними завданнями яких є «формування та реалізація державної політики у сфері цифровізації, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвиток інформаційного суспільства» тощо [8]. Більш того, нещодавно в ОАЕ було прийнято рішення про створення Офісу регуляторного інтелекту [11], який відповідатиме за впровадження штучного інтелекту (надалі – ШІ) у сферу правотворчості.

Але попри всі позитивні аспекти, все частіше ми стикаємося з повідомленнями, що практикуючі юристи починають замінювати персональну аналітичну роботу над фактичними обставинами справи та навіть юридичну кваліфікацію використанням «програм-асистансів». Іноді це призводить до суттєвих помилок, а відтак не повинно стати абсолютною нормою.

В. Р. Сильва висловлює застереження з цього приводу: «...етичний ландшафт ШІ є складним та різноманітним, що вимагає комплексного підходу. Від питань конфіденційності та свободи слова до рівності та безпеки роботи, вплив ШІ на наші фундаментальні права є глибоким. Ефективне вирішення цих проблем має вирішальне значення для розробки ШІ, який відповідає нашим основним цінностям та правам людини ... охоплюючи різні точки зору та забезпечуючи врахування етичних міркувань на кожному етапі розробки ШІ, ми можемо використовувати його силу для стимулювання позитивних змін, одночасно пом'якшуючи потенційні ризики» [15].

Слід погодитися, що «забезпечення прав людини в умовах цифрової трансформації потребує правового, організаційного, технічного та матеріального забезпечення, що зумовлює необхідність вдосконалення не лише діяльності держави. Пріоритетним у цьому напрямі має бути не лише діяльність держави, але й діяльність інших суб'єктів громадянського суспільства» [14, с. 9].

Наведені застереження є підґрунтям для введення до системи основних принципів (засад) юридичної діяль-

ності принципу «поміркваність у використанні цифрових інструментів».

Зазначений принцип передбачає виважене, цілеспрямоване й етично обґрунтоване використання цифрових технологій у правовій сфері з урахуванням балансу між ефективністю правового регулювання та роллю людини – і як творця, і як адресата, і як суб'єкта застосування правових приписів. По суті, він означає, що впровадження цифрових технологій (ШІ, блокчейн, алгоритми автоматизованого аналізу тощо) у сферу юридичної діяльності має здійснюватися не як самоціль, а з дотриманням етичних стандартів, законодавчих рамок і ціннісних орієнтирів.

З цього приводу Б. Фрідман визначає, що модель балансування технологічного прогресу та прав людини має відбуватися через «впровадження механізмів оцінки впливу на права людини, створення систем моніторингу та контролю, а також розвиток інструментів правового захисту» [12, с. 112].

Юридична діяльність має залишатися людиноцентричною, а цифрові рішення не повинні повністю замінювати критичне мислення, інтуїцію та, в тому числі, моральні міркування правників. У зазначеному контексті цей принцип виступає своєрідною «базою стримування», яка має обмежувати надмірну технологізацію правової сфери, забезпечуючи розуміння меж доцільності використання цифрових інструментів у вирішенні складних правових ситуацій, не допускаючи надмірних спрощень мистецтва юридичної діяльності, звужуючи її до суто технічних операцій запрограмованих алгоритмів.

Висновки. В сучасних умовах морально-етичні основи юридичної діяльності не є статичною системою правил, а виступають динамічною різомою цінностей, яка забезпечує довіру суспільства до права, гарантує ефективність правозастосування, слугує запорукою стійкого правового розвитку та адекватного реагування на новітні виклики.

У зв'язку з цим, вбачається доцільним нормативне закріплення принципу «поміркваність у використанні цифрових інструментів» як запобіжника надмірної технократизації правового регулювання. Таке закріплення має бути здійснено на рівні внесення змін до спеціальних законів, в яких закріплюються засади здійснення конкретних видів юридичної діяльності (приміром, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ін.). Цей напрям потребує подальших наукових розробок і формування конкретних пропозицій щодо модернізації чинного законодавства України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базові аспекти цифровізації та їх правове забезпечення: монографія / [К. В. Єфремова, Д. І. Шматков, В. П. Кохан та ін.]; за ред. К. В. Єфремової. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПРН України, 2021. 180 с.
2. Гусарев С. Д. Характеристика поняття та основних принципів юридичної практичної діяльності. *Наукові Записки. Том 38. Юридичні науки*. 2005. Т. 38. С. 23–28.
3. Дудченко В. В. Легітимність права. *Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. Пам'яті проф. Ю. М. Оборотова: (до 75-річчя від дня народж.)*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 верес. 2021 р.) / Нац. ун-т «Одеська юрид. академія»; за заг. ред. А. Ф. Крижановського. Одеса: Фенікс, 2021. С. 89–93.
4. Дудченко В. В. Універсалізація сучасного права. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19 трав. 2023 р.): у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Юридика, 2023. Т. 1. С. 41–44.
5. Дудченко В. В. Феноменологічна традиція осягнення права. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 трав. 2019 р.): у 2 т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Гельветика, 2019. Т. 1. С. 49–52.
6. Капустіна Н., Токар Л. Цифрова етика: навч.-метод. реком. (для здобувачів вищ. осв. магістер. рівня за профілем «Філософія медійних практик») / Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. 50 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fd9ba9f1-4272-43d8-bfac-0f6ed5192938/content>
7. Письменна О. П. Морально-етична складова професійної культури юриста. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 30–32. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/4.pdf
8. Питання Міністерства цифрової трансформації: Постанова Кабінету Міністрів України. Положення від 18.09.2019 № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text>
9. Професійна етика юриста: навч.-метод. посіб. (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: Арал, 2018. 108 с.
10. Романова А. Морально-етичні норми в юриспруденції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2024. № 3 (43). С. 202–206.
11. У ОАЕ хочуть писати закони за допомогою штучного інтелекту: що відомо. *Юридична газета – on-line*. 23.04.2025. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/u-oe-hochut-pisati-zakoni-za-dopomogoyu-shtuchnogo-intelektu-shcho-vidomo.html>
12. Фрідман Б. Людські цінності та проектування комп'ютерних технологій / пер. з англ. І. Коваль. Кембридж: Cambridge University Press, 2023. 340 с.
13. Фурман А. А. Морально-етичні цінності в суспільному вимірі. *Психологія і суспільство*. 2010. № 1. С. 94–99.
14. Шульженко Ф. П., Гришко О. М. Права людини в умовах цифрової трансформації суспільства: теоретико-правовий аналіз. *Київський часопис права*. 2021. № 1. С. 5–10. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/2/1>
15. Silva Wladimir Ramos. The Ethics of AI: Balancing Innovation and Human Rights. Linked: in. URL: <https://sur.li/ptubaw>